

տել նաև երկրորդ հատորը և մանաւանդ
այլուր իւր խոստացած Corpus inscriptionum
chaldiarum - Նախահայկական
արձանագրութեանց ամբողջական հաւա-
քածոյին հրատարակութիւնը . որովհետեւ
Գեոր. Սանտալճեանին հրատարակութեանէ
վերջ ցայժմ գտնուած են և աւելի ստու-
գուած՝ շատ ու կարեւոր արձանագրու-
թիւններ:

Հ. Յ. ԱՒԳԵՐ

Lehmann Haupt

Armenien einst und jetzt

Erster Band

B. Behrs Verlag. Berlin 1910

ՖԻՆԱՆՍԱՅԻ 1789 ՄԵԾ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵՆԷՆ

ԴՐՈՒԱԳ ՄԸ

„AU GRAND SEIN DES LOIS“

F. Veuillot

Ա

Հէք Բլանշէի կրպակը երկաթ ատեն
փակ չի մնաց:

Աստու մը, Բրուտոս, անծանօթ մէկ մը
նշմարեց, որ սանդուխի մը վրայ թառած՝
գիրուկ կոպղարարին անտէր խանութին
նշանակատախտակին հասնել կ'ուզէր:
Արդէն այդ տախտակին ազդագիրը չէր
որ պատճառ եղած էր դժբախտ Բլանշէ
կոպղարարին կոռափնատեղի ելնելուն:

Սանդուխին վրայ մագլցողը խորշումե-
րես ծերունի մըն էր, նիհար ու պզտիկ
կազմուածքով. բայց իր ճարպիկ ու ճապ-
կտուն շարժումներէն կորովամիտ ու սր-
տոտ ըլլալը կը գուշակուէր:

Խոշոր վրձին մը ձեռքը՝ մեծ աշխու-
ժու կը շննար այդ օտարականը գորշա-
գոյն բուռով քնջելու ցուցատախտակին
վրայ եղած «Au Grand Saint Eloi»
նշանաբանը: Գործը յանգ հասնելէ վերջ,
անապարանքով վար իջաւ, ու երեք քայլ

ընկրկելով՝ հանութեան ակնարկ մը նետեց
իր աշխատութեանը վրայ:

— Ա՛հ, առ եղաւ, գոչեց ժպտագին.
հիմա, քաղաքացիներ, յարեց իր շուրջը
հաւաքուած հետաքրքրներուն, կը մնայ
սա մարդուկը վար իջնցնել:

Ի՛նչ իր վրձինը բարձրացնելով կ'սպառ-
նար Ս. Լյուլայի փայտաքանդակ անդրիին՝
որ կրպակին ճակատը խորշիկի մը մէջ
դրուած էր:

— Որքէ ետքը իմ նշանաբանս պիտի
նկարեմ վրան:

— Ի՛նչ նշանաբան, հարցուց հետա-
քրքիր ստամբակ մը:

— Մանշուկս, ետքը կը տեսնես ու
քու կարծիքդ կը յայտնես... Ի՛նչ, Պա-
թիսդ, մուրճ մը և աքցանը:

Այս կոչին՝ կրպակէն դուրս ելաւ տը-
խեղծ ու կաղ տաաներկու տաաներեք տա-
րեկան տղեկ մը՝ որուն պայծառ ու քաղցր
խոշոր աչուրները պարապին մէջ կը թա-
փառէին:

Թեւեքը կախ, չլմորոշն դէմքով մը կանգ
ստաւ կարճուկ ծերունիին առջեւ:

— Է՛հ չլսեցիր, բաւա ծերունին, կէս
մը կշտամբալից, կէս մըն ալ արգահա-
տող շեշտով մը. մուրճ մը և աքցանը ու-
զեցի:

— Ա՛հ, այո՛, պատասխանեց Պաթիսդ
գլուխը ցնցելով:

Ու կաղն ի կաղ ելած խորշը վերա-
դարձաւ:

— Ա՛հ, այո՛, կրկնեց հետաքրքիր ըս-
տամբակ մը, տղեկին յստակ ձայնը ու
ծուռումուռ քայլւածքը ծաղրելով...

Բայց հոժեկու կնոջ մը կողմէ անոր
գլխուն իջնուած կոռփի հարուածը կարճ
կապեց անոր ծաղրանքը:

— Չմն ամշնար, անպիտան, որ այս-
պէս անմեղ մը ու հաշմանդամ մը կը ծա-
ղրես:

— Իսկ թէ որ քիչ մը մտքով տկար
է, յարեց ծերունին հայրագորով ու խոր-
հըրդաւոր շեշտով մը, բայց շատ բարի
սիրտ մ'ունի... Ա՛հ, եկա՛ր. առ սա վըր-
ձինը ու կրպակ տար:

Եւ ինք ճարպիկ կերպով մը իր նոր գործինքն առնելով սանդուխին վրայ ելաւ։ Անգործ հետաքրքիրները անշշուէ կը դիտէին. միայն պզտիկ ստամբակը կը շաղակաւտէր։ Մարդուկը տատախտախ մնաց մէկ քանի րոպէ, կարծես վախ մը կ'զգար. վերջապէս դողողագին ձեռք զարկաւ հնօրեայ սուրբը վար առնելու։

Հետաքրքիրներու խմբակին մէջ կը զտաւ նուէր նաեւ՝ ասուեղինաց վաճառական Բրուտտո Գանդալու, ամենակատաղի յեղափոխական մը, որ աղջկան Անդուանէթի անունն անգամ փոխելով՝ Ֆլորէալ դրած էր, յեղափոխութեան հնարած ամիսներուն ութերորդին անունը տալով։ Ֆլորէալ իր վեց տարեկան հասակին կորուսած էր մայրը, բայց արդէն այդ տարիքին մէջ սուրբած էր սիրել զԱստուած, ու պօթել, Հիմա իր տասնութեկերորդ բողոքը տարիւրը թեւակոխած էր։

Մէկ քանի վայրկեանէ ի վեր, ուրեմն, Ֆլորէալ իր հօր մօտիկցած էր. տօգոն էր ան այս պահուն, և իր պզտիկ սիրտը կարծես կուրծքին մէջ կ'ոստոտէր։

— Հայրիկ, տուն երթանք, շշնչեց աւոր ալանջին։

— Ինչո՞ւ, աղջիկս։

— Այս սուրբին արծանը վերցնելին տեսնելով շատ գէշ կ'ըլլամ։

Վաճառականը մէկէն ցնցուեցաւ, ու շլմորուն՝ սկսաւ բոլորակ խոշոր աչքերը աջ ձախ թաւալել, Բարեբախտարար մէկը չլսեց այս եղենական ճիշդ։ Պինդ մը աղջրկանը թեւը սեղմեց, ու զայրագին անձկութեամբ մը

— Լո՛ւ, թշուառական, միմայց ակռաներուն մէջէն. զիս կառափնատեղին տանել է միտքդ։

Ետքը, բարձրաձայն, խօսքը անձանթ պզտիկ ծերունիին ուղղելով.

— Օ՛ն, քաղաքացի, մարդ հաճոյք կը զգայ տեսնելով՝ որ այսչափ եռանդով կը խլես սա եկեղեցականութիւն հոտող գարշեցեքը։ Յաւալին հոն է որ, սակայն, փայտէ ըլլալու տեղ՝ պէտք էր միտէ ու ոսկրէ ըլլար ան։

Կերուկը իր գործը շարունակեց աննըշմարելի կերպով մը ուսերը ցնցելով, ու մէկէն

— Հէ՛, հէ՛, զգուշութիւն, գոչեց։

Բայց դեռ խօսքը չաւարտած, թաւ ձայն մը լսուեցաւ, որու յաջորդեց ցաւի ու ահաբեկման սուր ճիչ մը։ Ս. Էլուայի արծանը վար ինկած էր, ու դեռ գետին չըզլորած՝ այն լիբր ստամբակին գլխուն գարնուած էր։

Արծանը հին կաղնեփայտէ ըլլալով, հազիւ թեթեւ սկրթուք մ'ունեցած էր, բայց ստամբակը քունքէն վերաւորուած ըլլալով՝ սրտակեղեք ճիչեր կ'արձկէր։ Ամէն դիէ զանի շրջապատել սկսան։

Ակնթարթի մը մէջ, ծերուկը սանդուխէ վար շտապելով, հետաքրքացած էր հետաքրքիրները, ու ծունկերը գետին դնելով՝ տղան պատին կոթցուցած էր ու քննած անոր վէրքը։

— Օ՛ն, բան մը չէ եղեր, ըսաւ խոշոր ժպիտով մը, թեթեւ սկրթուք մը... Հէ՛, այդչափ մի ճուար։ Պաթիսդ, պոռաց, շո՛ւտ, քիչ մը վերադեղ, զով ջուր ու ճերմակ կտաւ... հեռացէ՛ք, քաղաքացիներ, քիչ կը մնայ որ մեզ շնչասպառ ընէք... Օ՛ն, Պաթիսդ, աճապարենք, մանչո՛վս։

Բայց արդէն պզտիկ կաղը ուզուած բաները կը բերէր վագելով։

— Եհէ՛, ըսաւ, Բրուտտո Գանթալու, դուն դեղագործ ես ուրեմն թէ բժիշկ, մինչ ծերուկը վարժ ձեռքով մը շուտ շուտ վիրաւորին վէրքը կը կապէր։

— Ե՛ս, ո՛չ երբեք, պատասխանեց ծերուկը, առանց իր գործը ընդհատելու։

Եւ մերթ ամբոխին, մերթ Պաթիսդի ու ստամբակին ուղղելով իր խօսքը՝ շարունակեց.

— Արհեստով կոպղարար եմ ես, քաղաքացիներ ու քաղաքացուհիներ... Օ՛ն, քիչ մը հանդարտ եղիր, կը տեսնես որ քեզ կը դարմանեմ... Այո՛, կոպղարար՝ սա նշանատախտակով... Բայց վաղը կըրնանք տեսնել զայն՝ ու գնահատել թէ որքան իմաստալից է... Պաթիսդ, քիչ մըն

ալ կտաւ, և վերադեղին քով դրուած պզտիկ կարմիր շիշը.... Ռայց, գիւղը երկար ատեն մնալուս, պէտք էր կարելի եղածին չափ օգտակար ըլլալ իր դրացիներուն, այնպէս չէ....

Ճշմ, հիմա աւելի հանգիստ ես, այնպէս չէ՛, ձախլիկ մանչ... Այն ատեն ահա սորվեցայ վէրքեր ու ջերմ դարմանելու եղանակը։ Թէ որ ձեր մէջ ալ մէկը պէտք ունենայ մաքրողականի, արիւն առնելու, ակույ հանելու, թոյլ իւրպէն Ռուլլոյ դիմէ. ձրի կը նայի՞մ՝ գիտցած ըլլաք.... Հիմա, ուրեմն, մանչուկս, տունդ կ'երթաս, ու սա շիշին մէջ եղած օշարակէն՝ զոր ես հնարած եմ, տասը կաթիլ կ'առնես չպսակած՝ որ վրադ ջերմ չգայ։ Եւ ալ գորշ ատեն հետաքրքրութիւն չընես... Էս ալ, յարեց ծերունին՝ սուրբին փայտակոփ արձանը թեւին տակ առնելով, երթամ մէկ կողմ դնեմ այս վառելափայտը. ձմեռը կրակի համար պէտք կ'ըլլայ... Յետեւութիւն, քաղաքացիներ. ողջոյն և եղբայրութիւն։

Այս պզտիկ ճառին վրայ իւրպէն Ռուլլո ներս մտաւ, դուռը գոցեց ու հետաքրքրիւ ներք թիչ թիչ ցրուեցան այս նոր կոպղաւորին վրայ խօսակցելով՝ որու պարզունակ զէմը ու արկածի կամ հիւանդութեանց ատեն իրենց յօժարակամ ծառայելու տրամադրութիւնը ամենուն ալ հանելի եղած էր։

Բ

Չմեն անցած է. Գարունը կը վերածնին։ 1794 տարւոյ ապրիլի սկիզբներն ենք, և կամ՝ աւելի պատշաճօրէն խօսելու համար, Բ տարւոյ ծնոց ամսոյ կէսն ենք։ Ուրեմն շուրջ վեց ամիս է՝ որ պզտիկ ծերունին հաստատուած է հանգուցեալ Բլանշէի նախկին կրպակին մէջ. վեց ամիս է որ *Au Grand Saint Eloi* սոսկալի նշանաբանով ցուցատարտակը անհետացեր է՝ տեղի տալու համար ալ աւելի յեղափոխական սա նշանաբանին.

Au Grand Sein des Lois

որու հինգ բառերէն ալ կարծես արեւն կը կաթիլթի դրան վրայ։

Ներ կոպղաւորին իր յաճախողներէն գաղտնի պահած այն նրբաճաշակ նշանաբանը՝ այս անհեթեթ բառախաղն էր ուրեմն։ Ռուլլո քաղաքացին իր այս ծաղրայից գիւտով մեծ անուն հանած էր վերջապէս։ Դիր որ նորեկ կոպղաւորը շատ ճարտարութիւն ու արագութիւն ունէր իր արհեստին մէջ. աննենգ ընկեր մըն էր, ճշմարիտ սոսկ — քիչոք [= անվարտի = յեղափոխական] մը, և իր թուղթերը շատ վաւերական աղբիւրէ։ Որով Բրուտոս Գանդալու անոր հետ անկեղծօրէն կապուելով՝ թէմոպիւնան Գլուպին մէջ մտցուցած էր։ Վերջապէս իր միայն իր կերպարանքն ու թաղեցիկներուն ձրիօրէն տուած ղեղերը, սպեղանիներն ու խորհուրդները անոր անունը ժողովրդականացուցած էին։

Արդ, այդ առտուն, Բ տարւոյ ծնոց 18ին, ապրիլի զուարթ ու ժպտուն սիրունիկ արեւով մը, որ վարը՝ յեղափոխութեան հրապարակին վրայ՝ կառափնառ գործիքը հրավառ կ'ոսկեգօծէր, և անոր շուրջը կը քաշուէր կը զրգռէր հիւսոց կիները, Բրուտոս երազկոտ զէմքով ու կասկածոտ նայուածքով մը իր բարեկամին կրպակը մտաւ։

— Փաղաքացի, հեծեց կէս ձայնով մը, ողջոյն և եղբայրակցութիւն....

— Կամ մահ, յարեց շիտեկ շիտակ կոպղաւորը, յայտնի ժպիտով մը ստորագծելով այդ չարաշուք բառը։

Ատուկվաճառը վարանոտ կը մնար դրան շէմքին վրայ։

— Ներս մտիւ, քաղաքացի, գոչեց կոպղաւորը, ինչ հրաման ունիս։

— Կ'ուզէի գաղտնի... խօսք մ'ըսել, պատասխանեց Բրուտոս, աչքին ծայրովը պզտիկ հաղորցնող տալով։

— (Ճէ. կրնաս անոր առջեւ ալ խօսիլ... անմեղ մէկն է։

Բրուտոս կասկած յայտնող ծեցծեցանք մ'ըրաւ։

Այն ատեն իւրպէն դառնալով դէպ ի Պաթիսդ,

— Տղաս, քիչ մը հանգչէ... նա, առ սա բանալին ու քաղաքացի Պրիկէի տար. և ա՛նոր ըսէ թէ, ու ականջին մօտենալով, վաղը գիշեր զինք տեսնելու պիտի երթամ... Գնա՛, մանչա... Հիմա ուրեմն, յարեց կոպղարարը աթոռակի մը վրայ բազմելով, ըսէ նայիմ՝ ի՞նչ ծանրակշիռ յայտնութիւն մ'ունիս ընելու... Գաւաղորու թիւն մը արդեօք...

— Ո՛չ, ըսաւ Գանդալու, վախկոտ ականարկ մը պտտցնելով շուրջը: Ահա՛, պէտք է գիտնաս որ աղջիկս ծանր հիւանդ է:

— Իրա՛ւ, բաւական ատեն կայ զինք չտեսնելս. բայց հոս ոճիր մը չկայ, կամ գէթ առ այժմ չկայ:

— Համբերութիւն. զանի խնամող քը՝ Ժիշկը՝ թրիպալ, որ իմ վաղեմի քարեկամն էր, ձերբակալուած է այս պահուս:

— Ասիկա գժրախտութիւն մըն է իւրա՛ւ, ինչո՛ւ ձերբակալեցին այդպիսի վաղեմի բարեկամ մը:

— Շնատ ալ աղէկ ըրին, ըսաւ Բրուտոս գուարթութեամբ:

Յետոյ, կատաղի ու միանգամայն պաւկուցեալ շեշտով մը,

— Անպիտանին մէկն էր, ու կը ցաւիմ զինք ճանչցած ըլլալուս:

— Ի՞նչ ըրած է որ:

— Դէր ազնուապետական մը կը խընամէր. ու երբ ուզեցին որ այդ հիւանդը Աբրայարանի բանտը տանէին՝ ինք արգելք եղաւ, ըսելով թէ ճամբան կը մեռնի:

— Իրա՛ւ որ ոճրագործութիւն մըն է աս, վրայ բերաւ կոպղարարը անտարբեութեամբ, մինչդեռ իր երկու բռունցքները ջղաձգօրէն կը պրկուէին ինքնին:

— Այդպէս չէ՛, յարեց Գանդալու, համոզկեր շեշտով մը. բայց զանք իմ աղջրկանս:

— Ուրիշ բժիշկի մը դիմելու է. ինչու որ պզտիկ մզտիկ ցաւեր նայելու յանձնառու կրնամ ըլլալ, բայց ծանր հիւանդութիւններու չեմ կրնար ձեռք դպցնել:

— Բայց, կակագեց վաճառականը բայայտ վարանքով մը ու անձկութենէն քրտնելով... պէտք է գիտնալ որ... պըզտիկս... զառանցանք ունի...

— Եւ տըր:

— Եւ իր զառանցած ատեն կ'ըսէ... բաներ մը....

— Վտանգաւոր:

Ահարկու Բրուտոս ի նշան հաստատութեան իր գլուխը ծոց, և նոր զաղտագողի ականարկէ մը վերջ, շատ ցած դողըղջացող ձայնով մը մըմնջեց.

— Աստուծոյ անունը կու տայ....

— Իրա՛ւ կ'ըսես:

— Ս. Կոյսին անունը....

— Ա՛հ:

— Եւ սուրբերունը...

Արգահատանօք կոպղարարը կը դիտէր իր բարեկամը:

— Իրա՛ւ որ սոսկալի բան, հետեցող այնպիսի հեգնական շեշտով մը՝ զոր չլըրցաւ ըմբռնել վախէն դողողացող ասուեւ վաճառը:

— Երդուընցիր, քաղաքացի, ըսաւ Բրուտոս, իւրպէն Ռուլոյի ձեռքը սեղմելով, երդուընցիր որ մէկու մը բան մը պիտի չըսես:

— Վստահ եղիր, հանդարտէ՛: Մէկ վայրկեանէն քու աղջկանդ քովն եմ:

Եւ մինչ այն կատաղի վատասիրտը կը հեռանար՝ կոպղարարը ինքզինքին կը մըրմուր.

— Թշուա՛ռ մարդ... Հէ՛ք աղջիկ...

Փողոցը, ճիշդ կրպակին դրան առջեւ, Բրուտոս մարդու մը զարնուցաւ՝ որ անպատկառ երեսոյթ մ'ունէր, շլմորուն աչքեր, կարմրեալնոց քիթ, կախ շրթունք:

Այս անձը ձեռքը վաճառականին ուսին վրայ դնելով,

— Կը ճանչնաս ըսաւ, քաջքուտուղ ու խռպոտ ձայնով մը, իր ծխափողով կոպղարարը ցուցնելով, այդ քաղաքացին....

— Այո՛, ճշմարիտ հասարակապետական մըն է:

— Ա՛հ, շատ կ'ընէ՞ որ հոս կը բնակի:

— Հը՛.... միգաբեր ամսէն ի վեր:

— Մ..... և ուրիշ եկած է:

— Բայց հաւատա՞.... ճիշդը ես ալ չեմ գիտեր.... Գիւղէն... կը կասկաւծիս անոր մասին....

— Է՛ս, ամենեւին.... նախկին բնակերներէս մէկին նմանցուցի:

Ու կռնակը դարձնելով կասկածելի անձը՝ կամաց կամաց հեռացաւ, ձեռքերը զբոս պանին մէջ՝ ու գլուխն ալ երկու ուսերուն մէջ մխած՝ բթին տակէն Գարմաւեօյը մրմուռով:

Բրուտոս ալ մտատանջ տուն վերադարձաւ:

Ֆ

— Մ. Ռուլօ չպիտի գայ այսօր:

Այս բառերը հեհեկոտ շունչով մը արտասանեց փոքրիկ Ֆլորէալ, ու մէկէն հազի ժայթքում մը խղից անոր ձայնը:

Այդ օրը ծլոց ամսոյ 28ն էր — և կամ ճիշդ, Աւագ Հինգշաբթի էր, 17 Ապրիլ, նուբրական մեծ տօն մը, աւաղ, որ Ռուլօ պէսքիւնի Բարիկին մէջ մոռցուած էր....

Հէք Ֆլորէալ նուազկոտ վիճակ մ'ունի. ցցուն վարդերանգ այտերը հալումաշ եղած են ու հրաքորքոր տենդէն գունատած: Անոր աչքերուն խորը սակայն, փայլփլուն խոշոր աչքերուն, կը զգացուի վերադարձը կեանքի, ու բնծիւղումը յուսոյ:

Բայց անոր խեղճ սենեակն՝ որ այս պահուս ողորդուած է արեւին յորդ լուսով և ուր փոշոյ բիրտաւոր շամանդաղներ կ'ոստոտեն, թաղծագին ու դառնակ է համակ: Ինչու որ, անոր գորշ պատերուն վրայ ամենափոքր խաչելութիւնն անգամ չտեսնուիր, ոչ ալ կրօնական ո՛ր և է պատկեր մը. ո՛չ մէկ սուրբ չի ժպտիր իր խորշիկէն հիւանդ աղջնակին, ո՛չ մէկ քրիստոս չի տարածեր անոր իր բազուկները: Եւ ասիկ՝ կը վշտագին հէք հիւանդը, կը հառաչէ չարաչար....

Մահճակալին ցով Բրուտոս Գանդալու տենդագին կը շրջի ու կը շրջի. վրդով վիճակի մը ենթարկուած է ինք ալ, մոտաւոր չափազանց կերպարանք մ'ունի.

այս տասն օրերուն մէջ անոր դիմագիծը բոլորովին փոխուած է՝ իր թէ ինք եղած ըլլար հիւանդութենէ տուայտողը....

— Զպիտի՞ գայ ուրեմն այսօր Մ. Ռուլօ, կրկնեց աղջնակը, որ շարունակ կը հագար այնպիսի բուռն կերպիւ՝ որ կարծես իր կուրծքն ու կողերդը պիտի պատռէր:

— Անշուշտ, աղջիկս, պիտի գայ, և արդէն եկած ըլլալու էր.... Գիտամ թէ չ'ուշանար.... Ինք չեկած ես ալ դուրս չեմ ելներ:

— Պիտի երթնա ուրեմն.... Էւ ո՛ւր:

— Բայց գլխա՞.... հոն տեսնուիս անհրաժեշտ է.... Ա՛խ, անիծեալ գլխա, կը մըմնջէ ակոսներուն մէջէն սրտակեղեք ու կատաղի շեշտով մը, այնպէս որ՝ շարժած պահուն աթոռակը գետին կը գլորէ:

Ու հագի նոր և աւելի բուռն նոպայ մը գալով՝ տրտունջներ մը կը խէ Ֆլորէալի կուրծքէն:

— Ա՛հ, աս ինչ մարտիրոսութիւն է իմ հոգեհատորիս քաշածը Իւրպէնի կարծիքով բուժումը մօտ է Դատ կը վախնամ որ չխարտի... Աղոթե՛ք բժշկութիւն ուսած է: Ա՛խ, Աստուած իմ, Աստուած իմ:

Ու կը սկսի թշուառը իր ճակատը ճըմրոթիկել յուսահատօրէն....

Մէկէն յեղակարծ ճիւղ մը կ'արձկէ.

— Է՛, աղջիկս, Ֆլորէալ, Անդուանէթ, ինչ ունիս:

Հիւանդը, այն եկած ուժգին հագէն ու ժապառ՝ գլուխը ետին կախած կէս մը թալկացած էր: Բրուտոս շտապաւ անոր մօտենալով ծունկի կու գայ:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, կը պաղատիմ բժշկէ՛, բժշկէ՛, բժշկէ՛ զինք:

— Է՛հ, ինչ կայ, հարցուց ձայն մը ետեւէն:

Իւրպէն Ռուլօ էր ասիկայ՝ որ ներս կը մտնէր.... Բրուտոս գունատեցաւ ու սարսուաց: Կոպղարարը քանի յանկարծակիի բերած էր՝ Աստուծոյ անունը տուած պահուն.... Կորսուած էր ուրեմն:

Ալալալած, հէքը կը ջանայ իր ոճրա-

լից աղերսին դիմում ընել, ու շփոթ բա-
ցատրութիւններ մը կը կմկմայ:

— Ես.... ես.... դուն չկրցար....

— Լսեցի, Աստուծոյ կ'աղօթէիր, պա-
տասխանեց անսեթեւեթ կերպով Իւրպէն՝
որ քաղցր վիհութեամբ մը արգահատող
ակնարակ վրայէն չէր հեռացներ:

— Բայց ոչ, միայն թէ ես....

— Բայց այո՛, ապահով եմ, լսեցի....
Ձեռնդանք չուզեր, խեղճ բարեկամս....
Խրաւունք ունէր գուցէ քու հայրական
բնազդդ.... Շիրտակը՝ մենք գո՛ւր տեղը...
(՛ն, մի՛ վախնար բնաւ. քեզ չեմ
մատներ ես.... Արդէն աղջնակին համար
եկած էի ես, հիւանդին նայինք ուրեմն:

Ֆլորէալ ինքզինքին եկած է, ու կը
ժպտի աւելի հանդարտ ու գրեթէ հանգըս-
տացած: Պզտիկ քննութիւն մը կը բաւէ
կոպղարար բժիշկին՝ գիտնալու համար
թէ հակառակ նոպային՝ հիւանդութիւնը
նուազելու հակամէտ է:

— (՛ն, աւելի լաւ է, կ'ըսէ դեռ ապ-
շած ու երկչոտ հորը, կոնաս ուրեմն ան-
հոգ կերպիւ Գլիւպ երթալ, ես աղջկանդ
քով կը կենամ:

Շատ չանցած՝ Բրուտոս արդէն մեկնած
էր:

..... Իւրպէն Ռուլօ մինչև սանդուխ-
ները Բրուտոսի ընկերանալէ վերջ, ականջ
կը դնէ որ մէկը չգայ. ետքը դուռը գո-
ցելով՝ բանալին երկու անգամ կը դարձ-
նէ, և յամրաքայլ, մտամոխի, երկիւղա-
ծօրէն մահճին կը մօտենայ:

.... Աղջնակը տեղեկակ կ'երեւի գաղտ-
նէրին, զի սոսկալու տեղ՝ կը ժպտի Իւր-
պէնի դէմքին... Վարդերանգ շունչ մը պէս
պիտած է կարծես հիւանդին դալկահար
այտերը:

Անշուշտ՝ հանդարտ ու յարգալից շար-
ժումով մը, կոպղարարը ձեռքը կուրծքը
խօթելով, ձիւնափայլ լաթ մը կը հանէ
ու խնամքով մը բարձիկին մօտ եղած սե-
ղանին վրայ կը փռէ: Լաթին քովերը եր-
կու աշտանակ կը դնէ՝ ու հրահանք զար-
նելով կը վառէ....

Վերջապէս, դարձեալ ծոցին մէջէն, մեծ

զգուշութեամբ ու գրեթէ հանդիսաւոր կեր-
պիւ մը՝ Իւրպէն Ռուլօ դուրս կը հանէ
մետաղէ բոլորշի պզտիկ առարկայ մը՝
զոր անհուն սիրոյ զգացումով մը համբու-
րելով, լաթին վրայ կը դնէ.....

Ինչ խորհուրդ է աս: Ամէն պարագայի
մէջ, Ֆլորէալ անոր իմաստը քաջ ըմբռ-
նած ըլլալու է որ, այդ արծաթեայ ա-
ռարկան տեսնելուն պէս մէկէն ձեռքերը
միացուց ու արտեւանունքը վար խոնար-
հեց:

— Անդունէ՛ք.....

Հիւանդը աչքերը բացաւ.....

— Անդունէ՛ք, այսօր՝ ինչպէս լաւ
գիտես, Աւագ Հինգշաբթի է: Այսօր՝ մեր
Սիրելի Փրկչին գործած սիրոյ այն մեծ
հրաշքին, ամենասուրբ Հաղորդութեան
հաստատումին տարեդարձի օրն է: Դեռ
շատ պզտիկ ես դուն, ինչու որ տակաւին
տասններկու տարեկան եղած չես. բայց
ժամանակին բերմամբ՝ քու իմացականու-
թիւնդ տարիքիդ պահանջէն աւելի է: Կ'ըմ-
բռնես անշուշտ թէ ինչ է Ա. Հաղորդու-
թիւնը:

— (՛հ, այո՛, մրմնջեց աղջնակը՝ իր
պայծառ աչքերը Իւրպէնի վրայ սեւեռե-
լով: Այո՛, նոյն ինքն Յիսուս է՝ որ հացը
իր իսկ մարմնոյն փոխակերպած է, ինք-
զինք իբր մնունդ մարդոց տալու համար:

— Շատ լաւ, աղջիկս: Հաստատուն
հաւատք մ'ունիս, ու բաւականաչափ ալ
լուսաւոր՝ Ա. Խորհրդոյն մերձեցալու հա-
մար: Արդէն ես ալ շտապելու եմ, զի
կրնայ ըլլալ որ վաղն իսկ ձերբակա-
լուիմ.....

Աղջիկը ցնցուեցաւ, ու տխրութեան
քօղ մը ստուերեց անոր դէմքը:

— Է՛հ, այո՛, հէք աղջիկս, պէտք է
պատրաստուիմ աղոր. ինչու որ ես ան-
գամ կը զարմանամ՝ թէ ինչպէս կրցայ
վեց ամիս շարունակ կիրարկել իմ քա-
հանայի պաշտօնս: Առաքեալներուն մէջ
Յուդայ մը կը գտնուէր. իմ շուրջս ալ
հաւաքուող փոքրիկ հօտին մէջ Յուդայ մը
կայ, ապահով եմ: Կիրակի օր ալ, ար-
շալոյսը չծագած՝ պիտի հաւաքեմ այդ

հօտը՝ պատարագ մատուցանելու և զատ-
կական հաղորդութիւն տալու այդ զիւ-
ցազնասիրտ հաւատացեալներուն, Հնար է
որ, այդ օրը, խորան ելնելու տեղ՝ կա-
ռափնատ ելնեմ..... Ուստի, հէջ Անդուա-
նէթա, դեռ չմեկնած՝ երկնային սփոփան-
քը կ'ուզեմ թողուլ քեզի: Քու հիւանդու-
թեանդ լաւագոյն դարմանը պիտի ըլլայ
ան, քեզ սպասող վտանգներուն մէջ՝ ա-
մենէն ազդու օգնութիւնը պիտի ըլլայ ան
քեզի: Ս'ն, աղջիկս, ամփոփէ միտքդ՝ ին-
չու որ հիմա քու Առաջին Հաղորդութիւնդ
պիտի ընես:

Խոր է լուծիւնը սենեկին մէջ այդ
աղջկան՝ զոր Աստուծոյ ներկայութիւնը
սրբաւայրի մը փոխակերպած է: Հեռուն
կը գոռայ ու կը մռնչէ Ահաբեկման վար-
չութեան ներքեւ ճնշուած մեծ քաղաքին
հեղձամիգձուկ ամբոխը: Պատուհանին քու-
վիկը, թեթեւ հով մը կը ցնցէ զարնա-
նազգեստ մաշկամրգիի ծաղիկները: Ան-
դուանէթ աչքերը կիսափակ՝ ու ձեռքերն
ալ խաչածեւ ճերմակ սաւանին վրայ դը-
րած՝ իր Աստուծոյն կը սպասէ:

Իւրպէն Ռուլօ անհուն յարգանքով մը
կը բանայ փողոցին մէջտեղ դրած տփիկը:
Հիմա, բանուորի հագուստով այդ մարդուն
մատններուն մէջ՝ երկնային փրկչին սրբա-
սուրբ Մարմինը բարձրանալով տենդէ հիւ-
ծած աղջնակին մահճին վերեւ՝ լոյս կ'ար-
ծրկէ սենեակին մէջ:

Իւրպէն Ռուլօյի ձայնը աւելի հանդի-
սաւոր ու աւելի ազդեցիկ շեշտ մը կ'առա-
նու:

— Աղջիկս, բայց աչքերդ: Քեզ հետ
խօսակցելու քիչ ժամանակ ունիմ, բայց
կ'աղօթեմ Աստուծոյ, այն Աստուծոյ՝ որ
հոս քու առջեւ է, այն Աստուծոյ որ այս
պահուս քու սիրտդ պիտի զայ՝ որպէս զի
ինք ներշնչէ քեզի: Մէկ պահիկէն քու
հոգւոյդ մէջ պիտի ըլլայ ան, ինք ան-
ձամբ պիտի խօսի քու սրտիդ: Ժողի լրէ
անոր: Լրէ՛ ինչ որ պիտի հրամայէ քեզի:
Խնդրէ անորմէ ինչ բանի որ պէտք ու-
նիս, ինչ որ կը փափաքիս..... Հարկ

չկայ յիշեցնելու թէ որու համար պէտք
է աղօթեմ, նախ.....

— Հայրիկին, միմիջեց աղջնակը մար-
մրուն հառաչով մը, և իր աչքը մթազ-
նեցաւ:

— Այո՛, հօրդ համար. դեռ հաւատքի
կայծ մը թաղուած է անոր մտքին մէջ,
զոր Աստուած կրնայ հրահրել. դեռ իր
սրտին մէջ բարութեան սերմ մը կայ՝
զոր Աստուած կրնայ ընծիւղել տալ....
Աղօթէ՛ իրեն համար.....

Իւրպէն Ռուլօ կը լռէ..... Սենեակը՝
մերկ, անշուք, խաչ մ'անգամ չ'ունի:
Աստուած առաջին անգամ ըլլալով կ'իջնէ
մանուկի մը սիրտը, ու կարելի է, երկ-
նային բարկութենէն խարիզի վրայ դըր-
կուած հրեշտակը իր սուրբ պատեանին
մէջ դրած է՝ երկրպագելու համար Բար-
ձրեալին տապանակ եղող այդ սրտին առ-
ջեւ:

Անշարժ ու նշուլափայլ աղջնակին ոտ-
քերուն առջեւ իւրպէն Ռուլօ ծունկի ե-
կած կ'երկրպագէ ու կ'աղօթէ:

Պ

Իրիկուն է. Գանդալուի սենեակին մէջ
կանթեղի տկար լոյս մը կը բլբլայ: Ա-
ստուածաճառը սունն կ'առաջնորդէ քաղա-
քացի Մորկասը՝ որու զգեստները փերթ
փերթ վար կը թափին, ու ինք ալ՝ սովո-
րականէն շատ աւելի զարշ ու նողկալի կը
բուրէ:

— Ուրեմն, խօսքերնիս խօսք է, կ'ըսէ
Մորկաս կէս հագագով մը. — ինչու որ
Բրուտոս աղաչեւ էր ցած խօսելու՝ որ-
պէս զի Ֆլորէալ, որ կիցը գտնուած սե-
նեակին մէջ կը մրափէր, չարթննար.
— խօսքերնիս խօսք է:

— Անշուշտ:

— Մէկ ժամէն՝ ճիմարիտ Սան Գիւ-
յորներու կապելան պիտի ըլլանք:

— Այո՛, այո՛, պիտի զամ:

— Չյուլանմա:

— Ես, ես յուշանամ, մանաւանդ
երբ հարկ է ձեռք կարկառել քաղաքացի

Մորկասի՝ ծուղակի մէջ ձգելու համար չարաղէտ եկեղեցական մը ու պորտաբոյծ ազնուապետականներ.... (Մհ, կ'երդնում որ ասանկ առիթներ հազուադէպ են):

— Հը՛, քիչ առաջ վարանոտ կ'երեւէիք:

— Ինչպէս, վարանոտ, ե՛ս, կը պատասխանէ Բրուտոս՝ իր խոշոր ու կակտր աչքերը լայնցնելով վախ ներշնչելու դիտումով, բայց աւելի բրտութիւն արտայայտելով: Ահ, կատակը լաւ բան է.... Բայց կը տեսնես:

Աւ մինչ գինեհար Սան-Գիլորը փողոց կ'իջնէ, Գանդալու Զղայնոտ գեմբով մը կը կախէ թեւերը, մեծ հառաչ մը կը հանէ ու աթոռակի մը վրայ խնայով,

— Մհ, Աստուած իմ, կը հեծէ, ե՛րբ վերջ պիտի գտնեն այս բաները:

Բայց յանկարծ վեր կը ցցուի. ապշուած թեան ու հաւերեկման ճիչ մը կը սեղմէ իր կոկորդը:

Ոտքի վրայ, աչքերը խոփոռ, սոսկալիւօրէն տոգոյն, կիսամերկ, տաքնապի սարսուռէն ու ցուրտի դողդողութէն ակոսները կափկափուն՝ Պորթալ տնկուած է իր առջեւ:

— Ինչ կ'ընես հոգ.... Բայց ինքզինդ կ'սպաննես.... Ինչ ունիս տեսնենք պատասխան տուր.... բայց, չէ՛, նախ գնա պառկէ:

Աղջնակը ճիկ չի հաներ, անշարժ ու սառած կը մնայ. յետոյ՝ սրտակեղեք շեշտով մը.

— Ախ, հայրիկ, կը պաղատիմ, չերթա՛ս հոն.....

— Նախ դուն գնա պառկէ, կ'աղաչեմ:

— Հայրիկ, կը պաղատիմ, մ'երթար հոն:

Բայց հայրը խելայեղ, բազուկներուն մէջ կ'առնու աղջնակն ու կը տանի ան՝ կողոյն վրայ կը դնէ՝ մայրական խնամքներ շոյալելով, մինչ աղջիկը ձեռքերը միացուցած, ու աչքերովը զանի լափելով կը կրկնէ.

— Մհ, կը պաղատիմ, մ'երթար հոն. հո՛ս կեցիր:

— Բայց վերջապէս, ինչ կ'ըսես չեմ հասկնար, կ'ընդհատէ Բրուտոս կեղծ անհամբերութեամբ մը.... փողոցները չափելու համար չէ՛ որ դուրս կ'ելնեմ այս ժամուս. երազ տեսած ըլլալու ես անշուշտ....

— Մհ, ականջիս խօսքեր մը եկան՝ որոնք ասուում կ'ազդեն ինծի. արթուն էի, վախ մը եկաւ վրաս. ուստի ուզեցի ամէն բան գիտնալ, ու ելայ դրան ետեւէն մտիկ ըրի.....

— Պզտիկ թշուառական:

— Ներէ՛.... լաւ բան չէ, գիտեմ.... բայց ա՛յ կարելի չէր անկողին մնալ, ու չկրցայ զսպել ինքզինքս....

Եւ այս կցկտուր խօսքերը հեծկտանքով մը կը վերջանան:

— Տեսնենք, անուշիկս, աղջիկս, հանգարե՛:

Բայց Պորթալ բուռն կերպով մը կը սեղմէ հօրը ձեռքերը, ու հետ զհետէ ալ աւելի տենդագին՝

— Կ'աղաչեմ, բարի՛ հայրիկս, այդ չարերուն մի՛ ընկերանար.... Իրա՛ւ, լաւ չեմ գիտեր թէ ինչ ընել կ'ուզեն.... ինչու որ մէկ երկու խօսք հագիւ կրցայ լըսել.....

— Աւ կ'երդնում որ շատ սխալ հասկըցած ըլլալու ես:

— Ձէ՛, չէ՛, մ'երդնուր: Բաւական լսեցի գիտնալու համար թէ ատոնք յանկարծակիի պիտի բերեն մէկը, պիտի ձերբակալեն, բանտ նետեն, կառափնաւ հանեն..... Ձեմ ուզեր որ հայրիկս ալ մարդապատիմ մ'ըլլայ.... Ձեմ ուզեր.... կը պաղատիմ, խօսք տուր հոս մնալու:

— Բայց, պզտիկս....

— Ախ, սոսկալի՛ բան: Ձե՛ս համարձակիր պատասխան մը տալու.... Ուրեմնքու միտքդ երթա՛լ է.... Աստուած իմ, Աստուած իմ....

Եւ աղջնակը հեղձամղձուկ սկսաւ լալ՝ հիւանդոտ գերագրգռութեան մը կրակին ազդեցութեան ներքեւ:

.... Շատ մը խորհելէ վերջ, ասուեւ վաճառը որոշումի մը յանգեցաւ: Պիտի

երթար, բայց աղջիկը քնացնելէ ետքը. կը կարծէր թէ այսպէս հաշտեցուցած կ'ըլլար խիղճն ու վատութիւնը:

— Էհ, այո՛, կ'ուզէի երթալ. բայց ա՛յ չպիտի երթամ, կը խոստանամ:

— Եթեմէ կ'ըսես, հարցուց հիւանդը, մտաւանջ ու կասկածոտ:

Բրուտոս հանդիսաւորապէս ձեռքերը երկնցուց.

— Քեզի կ'երզնում:

Աղջնակը սիրտփանք մը զգաց, և իր դիմագիծը ուրախութեան նշոյլ մը ցուայցուց: Հրատուջոր պզտիկ թեւերը փաթթեց հորը վզին, և իր արցունքներով ու համբոյրներով թրջեց այն թշուառը՝ որ մինչև իր ոսկրերը սարսռաց:

Քանի մը բոկէ վերջը, ընկճած այնքան աւելի ծանր սրտաբեկումէ մը՝ որքան բուռն եղած էր գերագրգռութիւնը, աղջնակը կը քնանար: Ատեն ատեն երկար հառաչներ մը ու խղիղիկ հեւքեր մը կ'ուռնային կուրծքն ու կը վրդուէին աւնոր քունը: Մէկ ձեռքը մահիճէն դուրս առկախ, մամուլի նման կը գալարուէր Գանդալֆի ափին մէջ, Անհուն զգուշութեամբ՝ ասուելիք առաջ ազատեց վերջապէս իր ձեռքը աղջկան տենդաւառ մատներուն մէջէն: Յնցում մը ունեցաւ աղջիկը, բայց չարթնցաւ: Այն ատեն ինք, կամացուկ մը, գողի քայլերով, շունչը բռնելով հասաւ վերջապէս դրան քով: Տախտակ մը ճարճատեց, փականքը ճարճչեց: Բրուտոս, հեւ ի հեւ, սրտաթուռոգ մէկէն կանգ առաւ: Աղջնակը շարժում մ'ըրաւ, հառաչ մը արձկեց ու քնացած մնաց: Գանդալֆը վազելով զնաց լուր ձեռքիւ մերձակայ սենեակի մը մէջ բնակող դրացուհւոյն, բարի կ'ընէր, որ պէտք եղած ատեն կու գար հիւանդին քով հըսկելու: Յետոյ, շմբոթն՝ — ինչու որ ուշ մնացած էր՝ — ինք դէպ ի սանդուխ վազեց:

— Հայրի՛կ, հայրի՛կ, հայրի՛կ:

Սուր, կեղեքիչ, այս տագնապի կոշը ամբողջ տունը զդրդեց, ու սլաքի մը պէս թափանցեց Բրուտոսի սիրտը:

Ան՝ վատաբար ելագից իր քայլերը:

— Հայրի՛կ, հայրի՛կ, հայրի՛կ:

Սրունքները թոյլցան, ու պատին կռթնիլ ստիպուեցաւ:

— Հայրի՛կ, հայրի՛կ, հայրի՛կ:

Երկիւղէ տանջուած՝ կանգնեցաւ, ու ետ դռնալուով աղջկան քով վազեց:

Պառաւին վառած կանթիկի լոյսովը տեսաւ որ ֆլորէալ իր մահճին մէջ նստած էր, վարսերը ցիր ու ցան, աչքերը՝ խոշոր մը բացած կը մաքառէր կնոջ դէմ՝ որ զուր կը ջանար զանի իր անկողինն մէջ պառնայնելու:

— Հայրի՛կ, դուն երգում ըրիր..... Ու դարձեալ կ'երթամ:

— Աղջի՛կ, պառկէ, կ'աղաչեմ եթէ գիտնայիր իմ վիշտս..... էհ, այո՛, կ'երթամ..... պարտաւորումս եմ:

Ֆլորէալ խելակորոյս՝ ինկաւ իր սաւաններուն մէջ, գլուխը ձեռքերուն մէջ, հեծկտուքէն ամբողջ մարմնովը սարսռաւ լով:

— Անհրաժեշտ է, կ'ըսեմ քեզի, անհրաժեշտ... կը կարծես որ զրօսանքի՞ համար կ'երթամ..... եթէ չերթամ՝ կառափնատեղին է բաժինս..... միտքդ գիտ մահուան ենթարկել չէ, անշո՛ւշտ:

Աղջնակը կու լար անշշուկ:

— Դէր որ ձեռք պիտի չշարժեմ ես, մէկու մը պիտի չդաշխիմ: Միայն լուռ մունջ ներկայ պիտի գտնուիմ եկեղեցականին ձեռքակալութեան:

Ուժգին ցնցումով մը գլուխը վեր առաւ ֆլորէալ:

— Եկեղեցականի՞ մը:

— Այո՛, որ ասկէ երկու քաջ անդին զատակական Պատարագը կ'ընէ:

— Մի՛ վ, գիտե՛ս:

— Անուն չտուին ինծի:

— Լաւ ուրեմն, ես.....

Բայց աղջիկը մէկէն ընդհատեց խոսքը.... Իրաւունք ունէր մատնելու իւրպէն Խուլոյի իրեն յայտնած գաղտնիքը:

— Ի՞նչ ըսիր, հարցուց Բրուտոս, անհամբերութեամբ:

— Ոչինչ:

Գանդալու կ'ուզէր պնդել, բայց ատեն չունեցաւ: Ուժգին հարուածներ դուռը տեղէն կը հանէին. վազեց բանալու:

Պրիկէ ու Մորկաս՝ տմարդի ու բիրտ կերպով մը մըրկի պէս ներս խուժեցին:

— Ահ, լաւ, կը վախնամ ուրեմն գալու, քաղաքացի:

— Ե՛ս, թոթովեց Բրուտոս անձկու թեամբ, ամենեւին: Աղջիկս տենդ ունէր, ուստի... բայց կու գամ, ահա, ձեռք տրաւ մաղրութեան տակ եմ:

— Ու գէշ չես ըներ, տ'ն քալենք:

Եւ թշուառը, ընկերներէն մղուած, աւելի կալանատուրի մը նմանելով՝ քան մեղսակցի, սանդուխին մէջ մտաւ:

Ոտքը փողոց պիտի դնէր՝ երբ նոր ճիշ մը գինք հոն գամեց:

— Հայրիկ, այդ եկեղեցականը՝ իւրպէն Ռուլօ՛ է:

Ու վերը, տախտակամածը թնդաց՝ գետին խնոզ մարմնոյ մը դնդիւնին ներքեւ:

— Աղջիկս... իւրպէն... Ո՛հ, ո՛չ, ա՛լ չափն անցաւ, չպիտի երթամ... ետ պիտի դառնամ... թողէ՛ք, թողէ՛ք գիս...

— Շատ ուշ է, ծերուկս, միմոաց քաղաքացի Մորկաս՝ նշանակալից ակնարկ մը նետելով Պրիկէի: Եթէ մեզ հետ չգաս՝ գիտցած ըլլաս որ, ընզ ալ անոնց հետ միեւնոյն սայլին մէջ պիտի դնեն: Քալէ՛...:

— Քաղաքացի, ըսաւ նոյն պահուն զօրական մը՝ կուշտին ուղղուած արացի հարուածով մը՝ դէպ ի Պրիկէ ըջելով գուռնաթափ բայց խիզախ պատանի մը, որուն բերանը գայլ դրուած էր ու ձեռքերն ալ չուանով մը պրկուած էին. քաղաքացի, ձեռքերնիս ինկան: Ահա իրենց պահակու թիւն ընողը՝ զոր այնպէս մը ծուղակին մէջ դրինք՝ որ ո՛ւժ մը անգամ չկրցաւ պոռալ:

Ե

Իւրպէն Ռուլոյի կրպակին տակը՝ թաղուած սենեակ մը:

Քսանի չափ այր ու կին հոն խոնուած են: Ամէնքն ալ, հագուստներուն աղքատ

տուֆենէն դատելով՝ ժողովրդային դասակարգէն են: Եւ սակայն, անոնց նիստ ու կացին եւ դիմագիծերուն նայելով՝ հեշտիւ կ'իմացուի անոնց հարուստ ու ազնուական դասէն ըլլալը: Սա սպասուհի տարագով կ'ընէր, իր աղերսէ վարսերը ծածկող պղծատիկ գտակին, եւ իր ուսերը սքողող համեստ թուխ վզկապին տակ՝ դքսուհոյ մը կեցուածքն ունի: Աւելի հեռուն, սա բանւորի հագուստով պարմանին՝ ասպետի մը պերճ ու վսեմ կերպերը կ'արտացոլէ:

Բայց հոս՝ ո՛չ ազնուապետական կայալ եւս, ո՛չ ալ՝ գոհնիկ. այդ սենեակին մէջ եղողները քրիստոնեաներ են միայն: Ամէնքն ալ, ծունկի եկած տախտակամածին վրայ, ճակատնին խոնարհած, լուռ ու պատկառելի՝ կ'աղօթեն...

Սենեակին մէջ խորշը, կարճահասակ ծերունի մը, հաստիւրան, բանուորի տարազով ոտքի կեցած է երկփեղկ բաց պահարանի մը առջև: Պահարանին դարակնէն էն մէկին վրայ՝ երկու վտիտ ճրագներ՝ որոնց յեղեղուկ լոյսը զգուշօրէն ծածկուած է կիսաբաց պահարանին փեղկերուն միջոցաւ, կը լուսաւորեն տկար կերպով մը այդ անձուկ սենեակն՝ ուր կը կատարուի, նոյն իսկ Բարիգի սրտին մէջ, զատկական հանդիսաւորութիւնը: ...

Իւրպէն Ռուլօ, զլուխը վար խոնարհած՝ կուրծքին կը բախէ երեք անգամ կրկնելով. Տէ՛ր, չեմ քառական:

Անոր մօտ, կազ տղեկը՝ որուն անորոշ դէմքը յայտ բոլորովին այլակերպած ու լուսաշողջող կ'երեւի, մասնորէն ծայրու վը թեթեւ հարուած մը կու տայ պահարանին փեղկին՝ ներկաներուն իմացնելու համար թէ հասած է հաղորդ առնելու վայրկեանը:

Յետոյ, աւելի խոր լուսթիւն մը կը տիրէ:

Ի՞նչպէս մը կ'անցնի, նոր ձայն մը կը լսուի, շատ քաղցր մրմունջ մը, խոստովանի մ'է զոր տղերք ցած ձայնով մը կը զուրցէ: Նոյնը տարագրեալներն ալ կը կրկնեն փսփսալով մը:

Այս պահուս քահանան արդէն ճաշա-

կամ է փրկչին Մարմինն ու Ռրինը, ուստի կը դառնայ և հանդարտ ու հանդիսաւոր ձեւով մը իսաչի մեծ նշան մը կ'ընէ խոնարհող զԼուիններուն վրայ: Այդ քրիստոնեաներէն և ոչ մէկը կ'անգիտանայ՝ թէ այդ օրհնութիւնը կրնար վերջինն ըլլալ:

Յետոյ, ձախ ձեռքովը ոսկեգօծ շաքարատուփ մը բռնած՝ որ մասնատուփի տեղ կը ծառայէ, և աջովը Ս. Նշխարը բարձրացուցած,

— Աստ Գառն Աստուծոյ, կ'ըսէ Իւրպէն Ռուլօ ծանր ու խաղաղ:

Այդ պահուն, յանկարծ դրան ետին՝ շփոթ ոտանձայներու զրնդին մը հեծել կու տայ տախտակամածը. մինչ ասոր կը քաջողէ գէնքերու շաշխնն ու կոշտ հայնոյանք մը:

Սարսուռ մը կ'անցնի ներկաներուն վըրայէն՝ ինչպէս հովի յեղակարծ պոռթկումը տերեւներու մէջէն:

Իւրպէն Ռուլօ, աչքողողող, ատանց պզգտիկ ալլալու մը, ատանց փորքիկ վաւանումի մը՝ կը շարունակէ:

— Աս ուր յառնայ զմեզս ախարսի: Տէր.....

Բայց բիրտ հարուած մը դուռը կը դըրըրդեցնէ, ու նոյն պահուն ալ, պատուհանին առջեւ, դիտուած խումբ մը զօրք բաւկը կը լեցուի:

— չեմ բռնակոն, կը շարունակէ քահանան:

Թերեւս դեռ ատեն կայ, դուռը տոկուն է, ուստի հաւատացեալները ծունիի կու գան հաղորդուելու.....:

Աւ, ահա աւելի ուժգին հարուած մը կ'իջեցուի, դուռը՝ կէս մը խորտակուելով, ճարձատմամբ կ'ոստնու տեղէն..... Ձահի մը լոյսը ներս կը թափանցէ, և իսկոյն՝ ձիւնաթոյր նշխարը կը փայլի բանուորի հագուստով քահանային մատներուն մէջ, ինչպէս կը փայլէր երբեմն ճաճանչին ոսկեգրուագ շրջանակին մէջ՝ խորանին մոմերէն շրջապատած:

Դրան ձեղքուածքէն Իւրպէն Ռուլօ կ'ընդհամարէ պայմանական վարչութեան

զբոքերը՝ համակ կապոյտ լօղիկով, որոնք զիրար կը հրմշտկեն. նաեւ գալմանեօյ տարագով ժողովուրդի դասակարգէն մարդ մը. ու երկու միջակորհար՝ որոց մին առաջնորդ ըլլալ կը թուի, և միւսը՝ շլմուռն, կարծես ջղային տագնապէ բռնուած է:

Սենեակին միւս անկիւնը՝ տարագրեալ ներք խոնուած են..... Իւրպէն Ռուլօ թըշնամույն կողմը դարձած, պայծառ դէմքով մը ու բարձր ճակատով. իր ձեռքին մէջ կը բռնէ ամենակարող Աստուածը: Իր սրբոյն խորքէն կ'աղերսէ Աստուծոյ, անհուն ողորմածին, որ լոյս տայ Պրիկէի՝ մատնիչին, ու ներէ Բրուտոս Գանդալուի վատին:

Վատ. արդեօք Բրուտոս Գանդալու դեռ արժանի է այս անարգանքին Անոր դէմքէն կը նշմարուի թէ սոսկալի պատեւրագ մը կը մղուի իր հոգւոյն մէջ: Խզճի ահեղ յարձակում մը՝ անոր մեղկ սրտին խորիւրդ կը զորդէ այն անասնակա՛ն խուռապալի բերկիւր՝ որ զինք այդ անդունդը գահաձիթած էր: Ինք կ'զգայ, աչքերուն առջեւ իսկ տեսնել կը կարծէ գետին փռած, անշնչացած, գուցէ հոգեվարքի հըռնդիններուն մէջ, այն զաւակը՝ զոր ինք խնդի պէս կը սիրէր: Ինք, իր աղջկան սպաննիչն ըլլալով, հիմակ ալ իր ոճրաւ կան անգործութեամբ պիտի սպաննէր այն վեհագի բարեկամը՝ որ իր Ֆլորէալը մահուրնէ իւրած էր: Ու նոյն ինքն Աստուած ալ, քահանային ձեռքերուն մէջէն՝ ակաւնատես կ'ըլլար իր քստմնելի ոճիրներուն.....: Եւ անոր դէմքը, այլալայած, լուծուած՝ տուայտանքէն ու վշտէն կը կծկուի: Այնպէս որ Պրիկէ անգամ պիտի ահաբեկէր՝ եթէ այս պահուն ետին դառնալով իր ընկերը դիտէր:

Բայց Պրիկէ դաժան ու ցուրտ ակնարկով մը՝ ցամաք ու հատու ձայնով մը սա սպառնալիքը կը գոռայ ատրճանակ ի ձեռին.

— Եթէ տեղէն մէկը շարժի՝ մեռած է:
— (Ն, սպաննէ զիս, եթէ կը հաճիս.....,

Այս խօսքերը խղզով՝ բայց խիզախ շեշտով մը արտասանելով, Բրուտոս Գանդալու իսկոյն խումբէն կը զատուի։ Ակընթարթի մը մէջ, պահակներէն մէկին ձեռքէն սուրը խլելով յանկարծակի, կը ցատկէ սենեակին մէջ, ու քահանային առջեւ, սուր ի ձեռին ոտքի կը կենայ՝ պատրաստ։

Զօրական ու հաւատացեալ այս յանդուռն արարքէն յանկարծակի զաւով լուռ, անշարժ կը կենան։ Պրիկէ անգամ շփոթած՝ ձեռքը վար կ'առնու, բայց մէկէն ինքզինքին եկած՝ հատու ու խիստ ձայնով մը՝

— Կորի՛ր, կը գոռայ, և կամ շան մը պէս դիակղ կը փռնու։

— Տեղէն չեմ շարժիր։ Այս քահանային ու այս նշխարին ձեռք չպիտի կրընաք վերցնել՝ առանց իմ մարմնոյս վրայէն անցնելու։

— Կորի՛ր։

— Ո՛չ։

Պայթում մը կը լսուի։ Բրուտոս Գանդալու մահամբո՛ժ վիրաւոր՝ գետին կ'իյնայ զանգուածի մը պէս իւրպէն Ռուլոյի ոտքերուն առջեւ՝ զոր արեան ճապաղութեամբ կը ներկէ..... Կաթիլ մը արիւն ալ կը ցատկէ մինչև սուրբ նշխարին, սուտակի հուր մը ազուցանելով անոր կաթնաթոյր սկաւառակին վրայ։

— Դերէ՛, Աստուած իմ....

Այս ազօթը՝ մահամբո՛ժին շրթունքներէն դուրս կը սլոնայ կցկոտուր՝ հեւքի մը ձեւով, աչքերը՝ պաղած արդէն, խուշոր բացուած՝ սեւեռուն կը մնան քահանային վրայ, պաղատալիք ձեւով։

Քահանան հասկցած է իմաստը այդ ակնարկին։ Չեռքը վսեմ կերպով մը կը տարածէ, ու այնպիսի հանդիսաւոր շեշտով մը՝ ու սրտի յուզումով՝ որու ի լուր Պրիկէ անգամ վարանոտ կը մնայ,

— Կեցէ՛ք, կը հրամայէ, ու թողէք որ խաղաղութեամբ մենքի մարտիրոսը։

Այն առնէ, մինչ քրիստոնեաները ծունկի կու գան՝ իրը թէ մահամբո՛ժի մը մահաճին քով հսկելն, մինչ հրոսակային խումբը զամուսն կը մնայ իր տեղը, իւրպէն

Ռուլօ վիրաւորին քով կը ծռէ զուխը, ու ցած ձայնով կ'արտասանէ արձակման խօսքերը անոր վրայ՝ որ իր դիւցազնական մահուամբ վերագնեց իր կեանքին նախատինքը, ու կը դնէր անոր յարգանքով կիսաբաց բերանին մէջ՝ ուր վերջին հոնչիւնը արդէն մարելու վրայ է, սրբազան Մարմինը ներող Աստուծոյ։

• • • • •

Ասկէ մէկ քանի օր վերջը, զինուորներէ շրջապատեալ սայլ մը՝ որ դէպ ի կառափնատեղին կ'ուղղուէր, ճամբան կը հանդիպի պզտիկ տղու մը դագաղին՝ որու ետեւէն տարէց կին մը կ'երթար։

Այս կինը աչքերը վեր բարձրացնելով, դատապարտեալներուն մէջ նշմարեց իւրպէն Ռուլօ՝ ազօթքի կեցած։

Իւ իւրպէն Ռուլօ ալ ճանչցաւ՝ որ այն ծեր կինը՝ Ֆլորէայի անարին մօտ հսկող պառու զրացուհին էր։

ԹԲԳ. ԱՆ. Վ. ՍԻՐԻՆՅԱՆ.

ԿԱՅԾԱԿԻՆ

Ահեղագոյ ճայթիւններով գոռացէք,
Դուք սե ամպեր, դուք մուկ ամպեր շարունակ,
Ու դարբնեցէք ամուր, հըսկայ մուրճերով,
Ահաւոր շանթը կայծակին աւերիչ.
Ձեր հընոցի մուկը թող յար թանձրանայ,
Հորիզոնի կապոյտ կամարն սե հագնի,
Եւ արեգակը խաւարի, սուգ բըռնէ,
Լուսինն, աստղերն ալ չերին յաւիտեան.
Փայլակիացայտ դուք կայծակներ հըրաւսու,
Հարուածեցէք, տապալեցէք անխելոյս,
Կոյր ու դաժան բաղդէն ամուր կառուցուած,
Հըսկայ դիւակք, ուր զըզուելի կըրթերու
Դըժոխորկոր սըրտեր մինակ կը վըխտան,
Եւ բորնի, մուգեգնախանձ, չար հոգիք
Յոգի վայելքի լըկտութիւնէն յըղփացած՝
Տառապողին արիւն արցունքը ծաղրեն,
Ձարկէք, զարկէք, Արգարութեան շանթն եղէք.
Հեռու ձեզմէ Զըրկողին դէմ խիղճ ու գութ.
Հիմունքներէն տապալեցէք չէնթերն այն